

Esküvő és lakodalom a temetőben

Adalékok a zsidó néphithez

 ILONA L. JUHÁSZ

296

Wedding and bridal in a cemetery. Contributions to the Jewish folklore

392.51(=411.16)(477)

39(=411.16)(477)

718(=411.16)(477)

 Keywords: Wedding. Jewish folklore, myth, ritual. Cemetery.

Kutatásaim során gyakran használom forrásként a korabeli sajtót – a nyomtatottat és elektronikust egyaránt –, aminek köszönhetően számos korábban ismeretlen adalékhoz jutottam különféle vizsgált témát illetően. Ezek révén árnyaltabb képet kaphatunk több kérdésről, gyakran olyan ismeretlen adatra, adatokra bukkanhatunk, amelyek újabb kutatási témákat, esetleg szempontokat vehetnek fel egy-egy téma kapcsán. Jó példa erre a Homonnán megjelent *Felvidéki Hírlap* egyik 1913. évi számában¹ talált hír a temetőből eltulajdonított karácsonyfáról. Ez az adat nem csupán a karácsonyfa első felbukkasására vonatkozó eddigi megállapításokat cáfolta meg az adott régióban, hanem egyben bizonyítja, hogy sokkal korábban megjelent *karácsonyi díszként is a sírokon*, mint azt a kutatók eddig feltételezték (L. Juhász 2011).

Jelen írásomban először a zsidó folklórral kapcsolatos szakirodalomban kevésbé ismert szokásra vonatkozó adalékokat mutatok be az Ungváron kiadott *Ung* című hetilap 1918-ban megjelent számaiban, illetve a magyarországi zsidóság Budapesten napvilágot látott *Egyenlőség* című lapjában talált hírek alapján, majd ehhez kapcsolódva néhány példán szemléltetem e szokás variánsait, párhuzamait.

A fentebb említett újságcikkek egy ifjú párnak az ungvári zsidó temetőben tartott esküvőjéhez kötődnek, azonban ezen a konkrét eseményen túl figyelemre méltó számos más adalékkal is szolgálnak. Már az első hírből kiderül, mi indokolta, hogy a helyi zsidó közösség az emberélet egyik fordulójának e fontos állomása, a házasság megkötése helyszínéül a temetőt választotta. Az indoklás szerint a zsidó néphit úgy tartja, a temetőben rendezett esküvővel megállíthatóak a tömeges halált okozó járványok.

---

 1. *Felvidéki Hírlap*, 1913. január 12., 2. p.

Mivel ebben az időben a spanyolnáthajárvány szedte áldozatait e vidéken és Európa több országában is, ezúttal ennek akartak gátat szabni a szokatlan helyszínen tartott rítussal.

Az eseményről szóló első híradás az *Ung* második oldalán jelent meg *Esküvő a temetőben*² címmel:

*Weisz Samu és Grünberger Regina f. hó 18-án házasságot kötöttek az anyakönyvvezető előtt. Az egyházi szertartás ma d. u. 2 órakor lesz az izr. temetőben. Az a babonás hit él ugyanis a zsidóság egy töredékének lelkében, hogy a járványos betegség megszűnik, hogyha a temetőben esküvőt tartanak. A fiatal pár részére az izr. hitközség 6000 K hozományt gyűjtött.*³

A következő lapszámban már a címoldalon (majd a másik oldalon folytatódik) kapott helyet az eseményről szóló terjedelmes beszámoló *Lakodalom – a spanyol-járvány ellen... Egy esküvő a zsidó temetőben*⁴ címmel, (p. a.) szignóval. Az újsághírből egyértelműen kiviláglik, hogy az esemény szenzációszámba ment, szokatlanul nagy érdeklődés kísérte.

A cikk szerzője mondanivalóját a Könyves Kálmántól származó boszorkányokra vonatkozó kijelentésével vezette be, mely szerint: „Boszorkányokról pedig, amelyek nincsenek, említés ne történjék.” Az eléggé ironikus hangvételű írásból az is megtudható, hogy nem ez az első temetői esküvő Ungváron, ugyanis 1878-ban a kolerajárvány idején hasonló céllal már tartottak ilyet, s az akkor összeadott pár még élt 1918-ban. Ők annak idején jóval kisebb – 200 pengő forint – összeget kaptak, mint a most összeesketett pár, amely számára a közösség 6000 koronát gyűjtött. Amennyiben hihetünk a tudósítás szerzőjének, az 1878-ban házasodott, 1918-ban már idős férj felkereste az ungvári „templomi elnököt”, hogy fizesse ki neki a különbözetet, azonban nem járt szerencsével.

Az újságcikkből megtudható, hogy a mostani vőlegény kereskedősegéd, ellenben a menyasszony foglalkozásáról, illetve társadalmi helyzetéről nem esik szó. Az esküvőn szerepelt „a kántor templomi gyermek-énekkara” is, s a ceremónia végén szilvóriumot osztogattak mindenkinek ugyanabból a pohárból. A cikk szerzője a 6000 koronás összeggel kapcsolatban ironikusan megjegyzi: „nem-e jobb lett volna szappanra meg lysoformra⁵ költeni a szegény zsidóság számára?” Más – ebben az esetben már politikai jellegű – kifogásolnivalója is akadt az esemény kapcsán: „Aztán még egy bántott. Az alrabbi nagyon szépen fohászokodott, hogy ezáltal Izrael népe szabaduljon meg a spanyol járványtól. Hát kérem szépen, miért kapjam meg éppen én, vagy más, amikor most minden magyarra oly nagy szükség van...”

A gunyoros hangvételű írásra a következő számban az ungvári zsidó hitközség egyik előljárója, Deutsch Jenő reagált *A közösség köréből* című rovatban *Lakodalom – a spa-*

2. Az idézett újságcikkeket betűhíven közlöm, az elírásokat, hibákat nem javítottam ki.

3. *Ung*, 1918. október 22., 2. p.

4. A cikket teljes terjedelmében lásd a Mellékletben!

5. Az első világháború idején ez volt a legismertebb és legelterjedtebb fertőtlenítőszer.

nyol-járvány ellen. Esküvő a zsidó temetőben címmel megjelent cikkében.⁶ Ennek köszönhetően számos új adathoz juthatunk e szokatlan helyszínhez kapcsolódó rítusra vonatkozóan. Deutsch szavá tette a cikk szerzőjének szatirizáló stílusát, valamint tévedéseit is, és alapos magyarázatot adott a kérdésekre. Ezzel ismét bővíthettek ismereteink e szokás hátterét illetően, mivel hosszabban idézi Austerlitz Sámuel miskolci főrabbinak e témában az *Egyenlőség* című zsidó lapban megjelent nyilatkozatát is. A főrabbi ősrégi zsidó szokásként említi a járvány idején rendezett temetői esküvőt, s kiemeli, hogy „jótékonycéljal kötik össze, adományokat gyűjtenek a szegények részére, jótékonytságot, könyörületességet gyakorolnak, hogy az Isten is könyörüljön meg rajtunk”. Tehát arra is választ kaphattunk, miért gyűjtött össze hitközség az ifjú pár részére 6000 koronát.

Austerlitz Sámuel miskolci főrabbi Deutsch Jenő által idézett nyilatkozata eredetileg az *Egyenlőség*ben, a zsidóság lapjában jelent meg, az *Esküvő a temetőben*⁷ című írás részeként. Ez az újságcikk témánk szempontjából nagyon fontos, különös tekintettel az utolsó mondatára: „E felvilágosítás után az elnök minden skrupulozitás nélkül beleegyezett a gyűjtés rendezésébe annál is inkább, mivel tudomása szerint ilyen temetői esküvő a mostani járvány alatt számos helyen már meg is tartott, állítólag Budapesten is.”⁸ Vagyis nem az ungvári temetői esküvő volt az egyetlen, amelyet ebben az időszakban a spanyolnáthajárvány megállítására céljából a zsidóság körében rendeztek. Ugyancsak fontos adalék, hogy nem csupán vidéken, hanem a fővárosban, Budapesten is tartottak ilyet. Austerlitz rabbi nyilatkozatából nyilvánvaló, hogy nem ismeretlen szokásról volt szó, hanem a zsidóság körében jól ismert, a betegség megállítására céljából gyakorolt rítusról.

Scheiber Sándor *Folklor és tárgytörténet* c. kötetében több adatot is találunk erre vonatkozóan, tehát e szokás a zsidóság körében valóban nem volt ismeretlen. Könyvének *Zsidó folklor Ujváry Péter írásaiban* című fejezetében (Scheiber 1986, 1096–1152. p.) több forrást is idéz, elsőként Ujváry *Leviathan* c. drámájából az alábbi sorokat: „a pogrom elhárítására egy cáddik sírján két árvát esketnek össze.” (Scheiber 1986, 1126. p.) Más, többek közt szépirodalmi példákat is felsorakoztat Scheiber e fejezetben. Julian Strykowski rabbi leszármazott lengyel író művéből: „Kitört a járvány. Hullottak a zsidók, akár a legyek. Csak akkor hagyott alább egy kicsit, amikor lakodalmat rendeztek a temetőben.” (Scheiber 1986, uo.). I. Bashevis Singer *A Sátán Gorajban* című regényéből az alábbi sorokat: „Ezután a vőlegényt a menyegzői sátorhoz kísérték, amelyet az imaház és a régi temető között állítottak fel. Az imaház udvarát megtöltő kicsiny hantok iskolás gyermekek sírját jelölték, akik inkább mártírhalt szenvedtek 1648-ban a hajdamakok és a tatárok részéről, mintsem elhagyják hitüket és rabszolgának adják el őket...” (Scheiber 1986, 1127. p.), és Singer egy másik művéből is említi temetői esküvőt (Scheiber 1986, uo.). A következő adat 1865-ből származik, amikor Szafedben József Káro és Kicchák Lurja sírjai közt rendezték meg egy szegény pár esküvőjét a kolera kivédése céljából (idézi: Scheiber 1986, uo.) A pápai zsidók

6. Az írást teljes terjedelmében lásd a Mellékletben!

7. A cikket lásd a Mellékletben!

8. *Esküvő a temetőben. Egyenlőség*, 1918. 10. 26., 11. p.

ugyancsak rendeztek egy ilyen esküvőt: „A pápai nagy kolerajárvány idejében... a temetőben tartották meg egy árva fiú és egy árván maradt leány esküvőjét és ott az egész hitközség jelenlétében – a sírhantra felállított Chupa alatt – eskették össze az ifjú párt.” (idézi: Scheiber 1986, 1146. p.)

Schnitzer Ármin komáromi főrabbi életrajzi ihletésű kötetében, a Kirchdorfban eltöltött éveiről beszámoló fejezetében említi, hogy az 1848-as kolera idején Kirchdorfban is tervezték egy temetői esküvő megtartását, azonban a nagyünnepek közbejötté miatt a szertartás elmaradt. (Schnitzer 1904, 34–35. p.)

Egy Krakkóhoz kapcsolódó mondagyűjteményben találtam rá az *Esküvő a zsidó temetőben* (*Die Hochzeit auf dem jüdischen Friedhof*) című történetre, amely a „több mint 600 évvel ezelőtt” Európában pusztító pestisjárvány idején rendezett temetői esküvőről szól, amikor Krakkóban is ilyen szertartással akarták megállítani a járványt (Basiura 2004, 99–101. p.). Ebben az esetben a hiedelem szerint a menyasszonynak és a vőlegénynek nem csupán szegénynek, hanem testi fogyatékosnak – nyomoréknak – is kellett lennie, ezért egy félszemű vőlegényre és egy sánta menyasszonyra esett a közösség választása. Az esküvő után zenés-táncos lakodalmi mulatságra is sor került a temetőben, amelyet a Sabat, a szombat⁹ beállta után is folytattak. A vallási törvény megszegése miatt büntetésként a föld elnyelte a mulatozókat.¹⁰

Az interneten videofelvételek között bukkantam egy zsidó temetőben készített felvételre, amelyen az esküvők legfontosabb kelléke, a négy oszlopon nyugvó baldachin látható egy embertömeg gyűrűjében. A „Pogrzeb czy ślub? Wedding day or funeral?” (Esküvő vagy temetés?) című felvételen látható egy angol nyelvű kézzel írott szöveggel, „Feb. 29. 1920.”, datálással, a dátum fölött pedig az „Olyka Poland” olvasható, amely egyértelművé teszi, hogy a lengyelországi Olyka településről van szó.¹¹ Az angol kéziratos szöveg valószínűleg a videón szereplő fénykép hátoldalán szerepel, s lényege, hogy az éhínség, betegségek idején az egybekelt ifjú párt a rokonok és hittestvérek tömege (fiatalok, öregek, szegények és gazdagok egyaránt) a temetőbe kísérte, hogy ott közös imával gyűjtsenek erőt az életben maradáshoz.¹² Hogy vajon az ifjú pár esküvőjére a temetőben került-e sor, vagy pedig mielőtt idejöttek, azelőtt történt, a videó alapján nem lehet kétséget kizáró választ adni. A szöveg nem egyértelmű, tehát ennek alapján akár arra is következtethetünk, hogy ebben az esetben nem a temetőben került sor az esküvőre, csupán a szertartás után kísérték ki oda a fiatal párt. Abban viszont bizonyosak lehetünk, hogy a fentebb bemutatott ungvári szokásnak egyik variánsával van dolgunk, amikor az esküvő a zsidó közösséget sújtó valamilyen csapás elhárításában játszott fontos szerepet.

9. A zsidó vallásban a Sabat, azaz a szombat, a hét hetedik napja, ünnepnap, s nagyon szigorú munkaszüneti napnak számít. A zsidó szombat pénteken naplemente után veszi kezdetét, s a családanya gyertyagyújtással avatja fel ezt a napot (Ujvári 2000, 865. p.).

10. A legenda majdnem teljes szövegének magyar nyelvű fordítását lásd a Mellékletben!

11. A település 1938-ban a Szovjetunióhoz került, ma Ukrajna része.

12. www.myspace.com/video/bagnowka7/pogrzeb-czy-lub-wedding-or-funeral-o-yka1920/101629158 (letöltve: 2011. január 22.)

Más zsidó temetőbeli esküvővel kapcsolatos adatra nem sikerült rábukkannom, azonban figyelemre méltó adalék olvasható az esküvő és a haláltánc kapcsolatához egy zsidó kereskedőasszony 18. századi memoárjában (Hameln 2000).¹³ Glickl Hameln, aki élete nagy részét a Hamburg melletti Altonában töltötte, emlékirataiban részletesen leírta lánya Clevében¹⁴ tartott fényűző esküvőjét,¹⁵ amelyen többek közt álarcos emberek haláltáncot is bemutattak: „Utána maszkába öltözött emberek jöttek be és nagyon szép mutatványokat és mindenféle bohóckodásokat csináltak, amik mulattatásul szolgáltak. Az állítottetek végül egy haláltáncot adtak elő.” (Hameln 2000, 79. p.) Ez a mozzanat figyelemre méltó, hiszen – ahogy a szerző is hangsúlyozza a kötet 94. számú lábjegyzetében – a 16. században elterjedt haláltánc keresztény eredetű műfaj, „ennek ellenére zsidó körökben is elterjedt, ráadásul örömművekként lett egyik műsorszám” (Hameln 2000, 79. p.). Ez az adat a zsidó–keresztény kulturális kölcsönhatások szempontjából is nagyon fontos adaléknak tekinthető. A haláltánc műfajának létrejötté a pestisjárványokhoz kötődik, ez a műfaj egyfajta ellenreakcióként alakult ki a járvány idején bőven arató halál ellen, rámutatva, hogy a halál nem válogat, a szegényeket és gazdagot egyaránt eléri. A középkorból számos haláltáncjelenetet ábrázoló freskót ismerünk,¹⁶ többek közt az ausztriai Metnitz település csontházának külső falán. Ezen a településen néhány évtizede Haláltáncmúzeumot is létrehozta, valamint – egyfajta hagyományörzéseként – évente bemutatják a haláltáncjátékot (Totentanzspiel) is (L. Juhász 2006; L. Juhász 2007).

A temetőben táncolás szokásának, illetve a temetéshez, halálhoz kötődő táncalkalmaknak gazdag néprajzi irodalma van, e témában legfontosabb magyar nyelvű összegzésnek Morvay Péter tanulmányát tekinthetjük, aki európai kontextusban foglalta össze a kapcsolódó kutatási eredményeket (Morvay 1950, 73–82. p.). Temetőbeli táncal összekötött *lakodalomról* azonban nem közöl adatot.

A temető és az esküvő összekapcsolásának gyakorlata ma sem ismeretlen a szokás-cselekmények sorában, erről az írott és elektronikus médiumokban olvasható, a ravalozóban és temetőben napjainkban tartott esküvőkről szóló hírek is tanúskodnak. Ezúttal minimális a valószínűsége annak, hogy valamelyik ifjú párt valamilyen betegség vagy más szerencsétlenség meggátolásának célja vezérelte volna, amikor e szokatlan helyszín mellett döntött, az elérhető hírekben legalábbis ilyesmiről nem esik szó. Két kiragadott példa a napjainkban gyakorolt szokás indítékairól:

-
13. Az 1646-ban született Glickl Hameln (1646–1719) héber betűkkel, „jüdisch-deutsch” nyelven írta visszaemlékezéseit, 1896-ban Majna-Frankfurtban Kaufman Dávid jelentette meg, majd legközelebb 1923-ban, majd 1980-ban a Jüdischer Verlag kiadásában jelent meg. Ezt fordította magyar nyelvre Jólesz László, felhasználva az eredeti lábjegyzeteket is. A memoár számos értékes adatot tartalmaz a zsidó polgárság szokásaira, életmódjára, ünnepeire, társadalmi kapcsolataira stb. vonatkozóan.
  14. Napjainkban a Kleve nevet viseli, a német–holland határon fekvő város Észak-Rajna-Vesztfáliában.
  15. A Clevében tartott esküvő külön érdekessége, hogy részt vett rajta Frigyes választófejedelem is, aki abban az időben éppen ebben a városban tartózkodott (Hameln 2000, 77–78. p.)
  16. Bővebben lásd pl. Corvisier, André: *Tance smrti*. Praha, Volvox Globator, 2002.

A tengerentúli Idahóban (Amerikai Egyesült Államok) egy idős pár (66 és 72 éves) 2009-ben ravatalozóban tartotta esküvőjét. A szokatlan helyszínválasztást azzal indokolták, hogy egy temetés alkalmával itt találkoztak legelőször. Mindketten 2007-ben veszítették el házastársukat.¹⁷

Az egyik közkedvelt magyarországi női magazin honlapján arról tudósítanak, miszerint „tőlünk nyugatra egyre több halottasház kínálja magát mint rendhagyó esküvői helyszínt, és ami ennél is meglepőbb, hogy sok pár végül valóban úgy dönt, az egyébként végső kegyeletadásra használt intézményben mondják ki a boldogító igent.”

Ebből a hírből több friss házasság szokatlan döntésének hátterét is megismerhetjük:

„...Az egyik ara például a ravatalozó melletti temetőben nyugvó nagymamájához szeretett volna közel maradni élete legfontosabb napján. Egy másik pár arra hivatkozott, hogy az átlagos templomok ugyanúgy otthont adnak esküvői és temetési szertartásoknak egyaránt, tehát semmi különös nincs a dologban. A pénz is fontos tényező, a halottasházak olcsóbban kínálják szolgáltatásaikat, mint egy hasonló hangulatú szálloda vagy más rendezvényhelyszín. Az sem elhanyagolható szempont, hogy míg az esküvők megszervezése akár éveket is igénybe vehet, a temetéseket mindig napok alatt kell nyélbe ütni – így a halottasházak szervezői hozzá vannak szokva a gyors munkához, tehát az utolsó pillanatban is fordulhatunk hozzájuk. A legtöbb ilyen épületen egyébként sem látszik eredeti rendeltetése, és ha esküvői pompában van feldíszítve, szinte csak nevéből tudhatjuk meg, hogy más napokon milyen rendezvényekre használják. Bár sok józan érv szól a halottasház mint esküvői helyszín mellett, a legtöbben idegenkednek már csak a gondolattól is, hogy ott álljanak az oltár elé, ezért kétséges, hozzánk elér-e valaha ez a trend, vagy megmarad egy távoli ország hóbertjának.”¹⁸ Ez izgalmas kérdés egy kutató számára is.

A szakirodalomban számos adalékot találhatunk az emberélet két állomása, fordulója (átmeneti rítusa): az esküvő és temetés, valamint a temető kapcsolódására vonatkozóan. Példaként említhetjük az egyik legismertebb, néhány helyen még napjainkban is gyakorolt szokást: a kiházásítatlan fiatalok jelképes esküvőjének megrendezése a temetésükön. Az elhunyt fiatalok kortársai a temetésen esküvői öltözetben jelennek meg, a lányok koszorúslányoknak, a fiúk pedig vőfélyeknek öltöznek, s e párok alkotta esküvői menet kíséri a koporsót a temetőbe. Annak függvényében, hogy az elhunyt fiú vagy lány, egy kortárs menyasszonynak, vagy pedig vőlegénynek öltözik. Az elhunyt lányt menyasszonyi ruhában, a fiút pedig vőlegényi öltözetben temetik el. Két alkalommal magam is részt vettem ilyen temetésen: 1977-ben egy gömőri bányásztelepülésen, Rudnán (Rudná) egy 25 éves fiatalemberén (L. Juhász 2002, 112–114. p.), majd szűk két évtizeddel később, az említett település szomszédágában fekvő Kőrösben (Kružná) egy fiatalember temetésén.

Számos példát hozhatnánk még a szakirodalomból a temetés és a lakodalom kapcsolódására vonatkozóan, ám ez nagyon messzire vezetne, így ettől most eltekintek.

17. www.rtlklub.hu/hirek/bizarr/cikk/247444 (letöltve: 2010. december 27.)

18. www.kiskegyed.hu/szerelem-es-szex/hazassag/hazasodj-temetoben-105386.html (letöltve: 2011. január 22.)

Befejezésül viszont megemlítem még azt a temetkezéshez kapcsolódó hiedelmet, mely szerint a járvány megállítása céljából az elhunytat nem a többi sírral párhuzamosan, hanem keresztben temették el, hogy a megszokott temetkezési rendtől eltérve gátat szabjanak a járványnak. Kutatásaim során magam is találkoztam ezzel a jelenséggel, egy korán polgárosodott bányásztelepülésen, a gömöri Rudnán 2000-ben és 2001-ben néhány adatközlő még emlékezett a keresztbetemetésre (L. Juhász 2002, 78. p.), s nyilván további nyomai is kideríthetőek lennének a szakirodalomból (vö. Liszka 1992, 121. p.).

Az ungvári zsidó temetőiben tartott esküvő, valamint a fent bemutatott temetőhöz s a temetkezéshez és esküvőhöz kötődő rítusok fontos adalékok annak prezentálására, hogy az emberélet egymástól nagymértékben különböző fordulói, s nem utolsósorban a betegségek, a halálhoz kötődő hiedelmek és rítusok összekapcsolása nem ritka; számos variációja létezik a zsidók és keresztények hit- és szokásvilágban egyaránt.

Írásomban nem vállalkozhattam az esküvő, valamint a temető és halál szokatlan és néha bizarr kapcsolódásának teljes körű összegzésére, s a különféle szokásvariációk bemutatására sem. Egy ilyen összegzéshez ugyanis jóval szélesebb körű és alaposabb kutatásra lenne szükség. Csupán a kutatás számára eddig ismeretlen zsidó folklórjelenség bemutatása, illetve e szokás ismert vagy pedig kevésbé ismert párhuzamainak, rokon (vagy annak tűnő) vonatkozásainak a felvillantása volt a célom.

Melléklet

Lakodalom – spanyol-járvány ellen...

Egy esküvő a zsidó temetőben.

„De strigis vero, quate non sunt nulla quaestio flat...”

(Boszorkányokról pedig, amelyek nincsenek, említés ne történjék). Származik pedig ez a felvilágosult törvényes rendelkezés – miként tudjuk – még Könyves Kálmán királytól, a XI. századból. Ma a XX. század órájának homokja pereg, tehát azóta úgy-e bár, megszabadultunk minden babonás hókuszpókusztól és ilyeneken már csak mosolyogni tudunk... Úgy-e bár? Ez természetesen nem vonatkozik a meggyőződéses hitéletre és ennek tanaira!

Ezzel szemben az ungvári ort. izr. hitközség (reméljük, csak egy része) igen érdekes módon óhajtja elúzni az Ungváron is dühöngő spanyol-járványt. Mint egyik laptársunk is egész komoly formában megírta a „spanyol-járvány” meggátlása céljából egy ifjú jegyespár künn a zsidó temetőben tartotta esküvőjét, mely cselekedetéért a hitközségtől és a Chevra Kadisa szent-egylettől 6000 korona hozományt és egyéb ajándékot kaptak. A jegyespár mindenestre jól járt vele. Hogy azonban a spanyol-járvány bacilusai ezt respektálni fogják, ebben nem látunk elég összefüggést...

F. hó 20-án – vasárnap – délután folyt le a rendkívüli körülményű esküvő az igazán kies fekvésű, fákkal borított zsidó temetőben. Már 2 órakora kocsik és gyaloglók óriási

tömege lepte el az utcákat és a domonya mellett fekvő temető útját. Rég nyilvánult meg ekkora érdeklődés egy esemény iránt, mint e „temetői esküvő”. Az embereket inkább a „rendkívüliség”, a szenzáció vonzotta. Mert valami nagy meghatottságot, vagy buzgóságot mikroszkóppal sem lehetett felfedezni. A gyönyörű őszi nap sugarai derűt öntöttek a több ezer főre tehető sokaságon.

Ilyen esküvő Ungváron először 1878-ban a nagy kolerajárvány idején volt, az a házaspár ma is él még Ungváron igen meglepően. Csak ez az új esküvő okozott most egy kis zavart. A nevezettek anno dazumal ugyanis csak 200 pengő forintot kaptak. A régi temetői pár tehát *megrövidítve* érezte magát és a férj el is ment Güntzler templomi elnökhöz, hogy adná ki neki a *különbözetet*...

Güntzler jó humorú ember és csupán ennyit válaszolt:

– Jól van, kedves barátom, magának igaza van. Csak menjen el és hozzon egy írást *attól a rabbitól*, aki magát akkor összeadta.

A rabbi természetesen már régen porlad. Így hát nem lett semmi a „különbözet”-ből.

Itt említjük meg, hogy az ily temetői ceremóniáknak a szent könyvekben természetesen semmi nyoma nincs.

– Nem árt, – magyarázza nekem egy hitközségi tag, – legfeljebb nem használ...

– Aztán meg stílszerű is, – toldja meg egy úgy látszik kevésbé meglepődött férj, – mert ha az ember megnősült, a féllábbal úgyis már a – sírban van...

Általában ily irányban folyik a társalgás. Amott egy vállalkozó szellemű ifjú váltig azt hajtogatja, hogy ő hajlandó a híd alatt is megesküdni 6000 k-ért, csak az asszony legyen jó...

Igy várjuk az ifjú párt, amely előkelően késik. Közben elhelyezkednek a fotográfusok is a baldachin közelében, csak épp a mozi-operatőrök hiányoznak.

Basa Péter fényképész néhány igen sikerült fényképe látható a kirakatokban.

x

Három óra után végre megérkezik a jegyespár, Weisz Sámuel kereskedősegéd és menyasszonya, Grünberger Ragina, a nap hősei. Óriási tolongás és senki sem tud rendet teremteni. A temető elején van felállítva a kék bársony baldachin, mely alatt az esküvői szertartást megtartják. Előbb azonban Steif Jonathán alrabbi intéz ékes német nyelven beszédet a gyülekezethez, amely sokszor erős zsargonba csap át. Főleg a jótékonykodásról és az adakozásról beszél, csak a végén jön a spanyol nátha.

Mindenki az új párt akarta látni és épp ezért csak keveseknek sikerül a baldachin közelébe férkőzni. A kántor templomi gyermek-énekkara igen szépen énekel. Aztán még erősebb a tolongás, visítás, kiabálás, – az esküvőnek vége. Valami jófajta szilvóriumot osztogatnak a kijáratnál, úgy láttam, mindnyájuknak – egy pohárból...

x

Ragyogó napsugárban indul az emberáradat hazafelé. A temető pedig valóban festőien szép, egyes részei különösen teljesen keleti török temetőkertre emlékeztet. Mondom is az egyik előljárársági tagnak:

– Uram, hisz itt tán még pihenni is élvezet!

– Tessék csak hagyni, jobb azért egyelőre odahaza a paplanos ágyban...

A robogó kocsiktól alig lehet közlekedni. Csak úgy akaratlanul eszembe jut, hogy azt a 6000 koronát meg egyéb kiadásokat nem-e jobb szappanra meg lysoformra költeni a szegény zsidóság számára?

Aztán még egy bántott. Az alrabbi nagyon szépen fohászzkodott, hogy ezáltal Izrael népe szabaduljon meg a spanyol-járványtól. Hát kérem szépen, miért kapjam meg én, vagy más, amikor most minden magyarra oly nagy szükség van...

(p. a.)

(Ung, 1918. október 27., 1-2. p.)

A közönség köréből.

Lakodalom – a spanyol járvány ellen

Esküvő a zsidó temetőben

Ily címmel az „Ung” múlt számában egy cikk jelent meg, mely szatirizáló tendenciája mellett a tévedésektől sem egészen ment.

A cikkíró úr, Kálmán királynak a boszorkányságról tett nyilatkozatát idézi és fejtegetéseiben oda konkludál, hogy az ungvári ort. izr. hitközség még a XX-ik század felvilágosult atmoszférájában sem tudott szabadulni a babona lidércnyomása alól. Ezt az egész aktust tehát babonának minősíti. Laikusnak érzem magamat ahhoz, hogy a cikkíró úrral e tárgy fölött polémiába bocsátkozzam. De álljon itt egy, mindkettőnknek sokkal autentikusabb s ezen ceremónia elbírálására sokkal hivatottabb egyén, a miskolci főrabbi, *Austerlitz* Sámuel nyilatkozata, mely az *Egyenlőség* e heti számában jelent meg. S amely szóról szóra így hangzik:

„Ősrégi zsidó szokás járvány idején a temetőben, a síroktól távol, szabad helyen esküvőt tartani, ez nem babonaság, minthogy a zsidó vallás szertartásaiban és szokásaiban ilyen nem található. A hitű zsidó ezzel Istenben vetett határtalan bizalmát fejezi ki, tanújelét adja optimisztikus érzelmeinek, amidőn esküvőt rendez a temetőben, ezzel mintegy kifejezésre juttatva: íme, dacára a járványnak, Istenben vetett bizalmunk nem ingott meg, megvagyunk győződve Isten jóságáról, irgalmáról és gondviseléséről, aki nem engedheti, hogy az emberiség kipusztuljon. Ez a szokás még egy célt van hivatva szolgálni. Tudvalevő ugyanis, hogy a csüggedés, a félelem az ember egészségét megtámadja, aláássa, és nagyban hozzájárul a beteg állapotának rosszabbodásához, az esküvővel azt fejezi ki a vallásos zsidó, hogy az embernek nem szabad elcsüggednie, íme látjátok emberek, mi a legnagyobb járvány idején esküvőt tartunk a halottak közelében, a temetőben, nem félünk, emberek ti se féljeteek és ne csüggedjeteek el, az isten velünk van most is. Az esküvőt jótékonycéllal kötik össze, adományokat gyűjtenek a szegények részére, jótékonytságot, könyörületeséget gyakorolnak, hogy az Isten is könyörüljön meg rajtunk.”

A miskolci főrabbi felvilágosítása tehát minden kétkedőnek megnyugtató szolgálat. A cikknek a babonára vonatkozó része tehát el van intézve. Ami engem különösen megszólaltat, az a cikknek speciáliter a mi hitközségünket jellemző részletei. A cikkíró úr a lakodalom-rendezést ugyanis a *hitközségnek* imputálja. Erre nézve, valamint a hitközséget érintő többi részletekre nézve, mint a hitközség egyik előljárósági tagja a következőket jegyzem meg: A lakodalomrendezés – noha félre nem magyarázható

nemes célt szolgált – nem a hitközség képviselőjének határozatából született meg, hanem egynéhány hitbuzgó és jólelkű nő magánmozgalmából, melyet a hitközség – tekintve, hogy amúgy is egy szegény pár kiházásításáról lévén szó – pénzbőlileg támogatott. Hogy a szilvóriumot *mindnyájan* egy pohárból itták, ezzel bizonyára jelképezni akarták, hogy most már nem kell tartani a járvány bacillusainak átöröklésétől, ihatnak immár egy pohárból is. Ugyanezt szimbolizálja az is, hogy a 6000 koronát nem szappan és lysoformra adták, mert már fertőtlenítőszerre sincs szükség...

Ami az alrabbinak zsargonba átszabó beszédét illeti, az a már régen elhaltakra való tekintettel történt, akik tudvalevőleg nem beszéltek még a mai kulturált modern német nyelvet. A cikkíró még az alrabbinak beszéde befejeztéveli fohászatát kritizálja. Szerinte az alrabbi fohászában a járvány elmúlását csak *Israel népére* kérte. Hát ez – bocsánatot kérek, tévedés.

Steif alrabbi beszédében magyarázatát adva eme különös szertartásnak, kifejtette, hogy városunkban járvány uralkodik, amely naponta több áldozatot követel, eljöttünk tehát a mi nagy halottainkhoz, juttassák el fohászaikat a mindenhatóhoz hathatós támogatással, hogy városunkban a járvány szűnjék meg. Hogy *Israel*ról tett többször említést, az a héber idézetek természetében rejlik, mert hiszen zsidó szertartás volt, de egyébként csak sablon, mint pl. a „magyarok Istene”.

Ungvár, 1918, okt. 28.

Deutsch Jenő

(Ung, 1918. november 3., 3. p.)

Esküvő a temetőben.

Miskolcra írják nekünk: A múlt héten többen jelentek meg a miskolci orth. izr. hitközség elnökének, dr. Halmos Gézánál, gyűjtőívet prezentáltak neki és annak körözéséhez a hitközség engedélyét kérték. A gyűjtés célja egy szegény házaspár kiházásítása volt, melynek esküvője a járványra való tekintettel régi zsidó szokás szerint a temetőben lenne tartandó. Mielőtt az elnök beleegyezett a gyűjtésbe, a főrabbihoz Austerlitz Sámuelhez fordult, aki következőkben informálta őt e szokás mibenlétéről: „Ősrégi zsidó szokás, járvány idején a temetőben, a síroktól távol, szabad helyen esküvőt tartani, ez nem babonaság, aminthogy a zsidó vallás szertartásaiban és szokásaiban ilyet nem találni. A hithű zsidó ezzel Istenben vetett határtalan bizalmát fejezi ki, tanújelét adja optimisztikus érzelmeinek, amidőn esküvőt rendez a temetőben, mintegy kifejezésre juttatva: íme dacára a járványnak Istenben vetett bizalmunk nem ingott meg, meg vagyunk győződve Isten jóságáról, irgalmáról és gondviseléséről, aki nem engedheti, hogy az emberiség kipusztuljon. Ez a szokás még egy célt van hivatva szolgálni. Tudvalevő ugyanis, hogy a csüggedés, a félelem az ember egészségét megtámadja, aláássa és nagyban hozzájárul a beteg állapotának rosszabbodásához: az esküvővel azt fejezi ki a vallásos zsidó, hogy az embereknek nem szabad csüggednie, íme látjátok emberek, mi a legnagyobb járvány idején esküvőt tartunk a halottak közelében a temetőben, nem félünk. Emberek, ti se féljetek és ne csüggedjetek, él az isten, ő velük van most is. Az esküvőt jótékony céllal kötik össze, adományokat gyűjtenek a szegények gyógyítására, jótékonyt könyörületességet gyakorolnak, hogy az isten is könnyörüljön meg rajtunk.”

E felvilágosítás után az elnök minden skrupulozitás nélkül beleegyezett a gyűjtés rendezésébe, annál is inkább, mivel tudomása szerint ilyen temetői esküvő a mostani járvány alatt számos helyen már meg is tartatott, állítólag Budapesten is.

(*Egyenlőség, 1918. október 26., 11. p.*)

Lakodalom a zsidó temetőben.¹⁹

Több mint 600 évvel ezelőtt pestis pusztított Európában, amely Krakkót sem kímélte. A járvány oly mértékben tizedelte a lakosságot, hogy egyetlen nap sem telt el anélkül, hogy ne gyűjtötte volna be több száz áldozatból álló szörnyű aratását. A halottak között öregek, fiatalok, nők és ártatlan gyermekek egyaránt voltak. A város utcái sivarak és kihaltak voltak, s azok, akik még életben maradtak, otthon ültek a gondosan bezárt ablakok és ajtók mögött abban a reményben, hogy a pestis szörnyűséges keze így nem éri el őket. Az óvintézkedések azonban fölöslegesnek bizonyultak. A halál angyala egymás után látogatta meg a házakat, otthonokat, és a nyitott ablakon át minden reggel hallani lehetett a hozzátartozójukat sirató emberek hangos jajgatását.

A zsidónegyed zsinagógáiban Istenhez imádkoztak, hogy végre fordítsa el tőlük haragját. A gazdagok, akik eddig általában érzéketlenek voltak a szerencsétlen emberek sorsa iránt, most félelmüktől vezérelve szívesen adakoztak a szegényeknek. Azonban sem az imádságok, sem pedig más jótétemények sem tudtak gátat szabni a járványnak, amely fúriaként tombolt a városban.

Amíg egyszer csak valakinek hirtelen eszébe jutott, véget lehet vetni a pestisnek, ha a falusi vagy városi zsidó közösség költségére, a zsidó temetőben tartanák a nyomorékok lakodalmát. A krakkói zsidóság utolsó mentővekeként kapaszkodtak ebbe az ötletbe. A zsidó hitközség pénztárából egy nagyobb összeget szavaztak meg az esküvőre, s lázas készülődésbe kezdtek. Csak egyetlen probléma merült fel közben: a nagy készülődés, az ételek elkészítése és a chuppe felállítása során csak egy kérdés vetődött fel, senkinek se jutott eszébe, hogy ki legyen az a pár, amelynek majd a baldachin alá kell állnia. Lázasan keresni kezdték a párt. A férfiak úgy döntöttek, hogy a szegényházbeli, fél szemére megvakult Feifel legyen a vőlegény. Az asszonyok választása a sánta Ryfkára esett.

Így került e két személy egy péntek délutánon a chuppe alá a zsidó temetőben. Feifel egy bádogyúrút húzott Ryfka ujjára, majd szétaposott egy borospoharat, miközben az összegyűlt tömeg teli torokból kiáltotta: Mazel tov. Ezután teljes gőzzel kezdetét vette a szórakozás. A zene és tánc teljesen elfeledtette velük a gondokat és a járványt is.

A vendégek egyszer csak észrevették, hogy az égbolt besötétedett fölöttük, s a nap, amely átadta helyét a holdnak és a csillagoknak, mely a Sabbat kezdetét jelentette, már régen lebukott. Az isteni parancs ellen elkövetett nagy bűn volt ez, amelyért a vidám vendégsereg meg is kapta büntetését.

A táncot járó lábak alatt süllyedni kezdett a föld, a zene hirtelen abbamaradt, s valamennyien kővé dermedtek, amikor tudatosították, hogy a föld remeg a lábuk alatt. Az hirtelen megnyílt, s egy másodperc alatt mindnyájukat elnyelte.

19. L. Juhász Ilona fordítása.

Hatalmas csend borult a temetőre és az egész zsidónegyedre. Olyan szörnyű csend volt ez, amihez hasonló csak a teremtés első napjaiban lehetett, mielőtt még a fény beragyogta volna a földet, s mielőtt étellel telítődött volna.

Ez azt jelentette, hogy ettől fogva tilos volt pénteken házasodni, s ebben a temetőben bárkit is eltemetni ezentúl. A temetőkaput befalazták, s ennek így kell maradnia egészen a mostani évszázadik, egészen a nagy háború kezdetéig. (Basiura 2004, 99–101. p.)

Felhasznált irodalom

- Basiura, Ewa 2004. *Das legendäre Krakau. Bekannte und unbekannte Geschichten*. Kraków, Storyteller Verlag.
- Hamel, Gliki 2000. *Emlékiratai*. Fordította, a bevezetőt és a magyarázatokat írta: Jólesz László. Budapest, Athenaeum.
- L. Juhász Ilona 2002. *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Társadalomtudományi Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó /Lokális és regionális monográfiák, 2./
- L. Juhász Ilona 2006. Haláltánc-ábrázolások és haláltáncjáték. Egy középkori pantomimjáték utóélete. *Vasárnap*, 39. évf. 43. sz., 12–13. p.
- L. Juhász Ilona 2007. A metnizi Haláltánc Múzeum. *Ethnica*, 9. évf. 1. sz., 28–29. p.
- L. Juhász Ilona 2011. Karácsony és a halottak emlékezete. *Alba Regia*, 40., 211–218. p.
- Liszka József 1992. *Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából*. Budapest, OKTK Magyarországtudományi Program /A Magyarországtudományi Könyvtára, XII./
- Morvay Péter 1951. A templomkertben, temetőben és halotti toron táncolás, s a halottasjáték népszokásához. *Ethnographia*, 62., 73–82. p.
- Scheiber Sándor 1986. *Folklór és tárgytörténet*. Teljes kiadás. Budapest, Makkabi.
- Schnitzer Armin 1904. *Jüdische Kulturbilder (aus meinem Leben)*. Wien, L. Beck und Sohn.
- Ujvári Péter (szerk.) 2000. *Magyar zsidó lexikon*. Budapest, Makkabi.

ILONA L. JUHÁSZ

Wedding and bridal in a cemetery. Contributions to the Jewish folklore

The author has found three articles about a wedding ceremony of a young Jewish couple held in a cemetery, which appeared in a series of the Ung paper published in 1918 in Uzhgorod. The aim of the ritual held in an unusual place was to halt the spreading of the Spanish flu pandemic taking so many fatal victims by then. According to the Jewish folk belief, a wedding held in a cemetery will stop the spread of the disease. The cemetery bridal attracted great attention, and, to clarify certain misunderstandings, the rabbi of Uzhgorod gave a position on the deal himself. The author presents, describes the transition rites according to the press reports and mentions some similar examples from other regions connected with cemetery customs and points out interconnections between a bridal and funeral, bridal and cemetery in the Jewish people's faith. In the annex, the mentioned articles are also attached nearly in their full content, to give a picture according to them on the spirit of the times and to make us have a nuanced sense on the differences between the Jewish folk faith and Jewish religious laws.